

Cumhuriyet Dönemi Öncesi Türk Çocuk Edebiyatına Kısa Bir Bakış

EJDER ÇELİK

Türk edebiyatında Tanzimat'a kadar olan döneme kadar çocuklara yönelik yayınlar olmasına karşın sözlü edebiyat örnekleri (masal, fıkra, bilmece, tekerleme, ninniler, kıssalar, halk hikâyeleri, kara-göz oyunları, atasözleri, meddah vb.) ön plandadır. Tanzimat öncesi dönemde çocuklara yönelik olarak yazılmış veya yetişkinler için yazıldıktan sonra çocuk edebiyatına mal olmuş eserler hakkında bugün için geniş ve kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

310

Tanzimat'la birlikte Batı'ya özgü edebiyat türlerinin ülkemizde kendini göstermesiyle 1800'lü yılların ortalarına doğru "çocuk edebiyatı" örneklerinde belirgin bir artış olmuştur. Bu dönemde çocuk edebiyatı kapsamına girecek örnekler Batı edebiyatından yapılan çevirilerle başlamıştır. Tanzimat'ın ilanından 20 yıl sonra 1859 yılında Şinasi'nin La Fontaine'den yaptığı fabl çevirileri şairin *Tercüme-i Manzume* adlı kitabında yayımlanmıştır. Yine aynı yıl Kayserili Doktor Rüştü Efendi'nin 1859'da yazdığı *Nuhbetü'l-Etfâl* isimli Arapça alfabe kitabının sonuna eklediği çocuk hikâyeleri, fabl tercümeleri ve kısa hayvan hikâyeleri bu türdeki ilk örneklerden bir diğeridir. Yine aynı yıl Yusuf Kamil Paşa'nın François de Salignac de la Mothe Fenelon'dan 1859'da çevirdiği *Telemak* (*Tercüme-i Telemak*) adlı roman da önemli bir diğer çalışmadır (Ancak bu eserin çocuklara yönelik olmasına karşın dilinin ağır olduğu kabul edilir.).

Bu çalışmalarını yine Şinasi'nin 1863'te yayımlanan *Müntehabat-ı Eş'ar* adlı şiir kitabına aldığı iki telif fablı izlemiştir. Bunlar *Kara Kuş Yavrusu ile Karga Hikâyesi* ve *Arı ile Sivrisinek Hikâyesi*'dir. Sonraki yıllarda Recaizâde Mahmut Ekrem'in çevirdiği fabllarını yayımladığı *Naciz* (1871) adlı eserini, Ahmet Mithat Efendi'nin Fransızca'dan yaptığı kısa şiir ve hayvan hikâyeleri tercümeleri ile Ziya Paşa'nın J. J. Rousseau'dan yaptığı *Emile* çevirisini takip etmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde bu çevirileri roman çevirileri takip etmiştir. İlk örnek, Türkçeye 1864 yılında Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi tarafından *Hikâye-i Robinson* adıyla çevrilen Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe*'sudur.¹ Daha sonra Mahmut Nedim tarafından Jonathan Swift'ten çevrilen *Güliver'in Gezileri* (*Güliver'in Seyahatnâmesi*) (1872), çevireni belli olmayan ilk Jules Verne çevirisi olarak kabul edilen *Seksen Günde Devr-i Âlem* (1876), Ohannes Gukasyan tarafından çevrilen *Kaptan Hatras'ın Sergüzeşti* (1878), Mehmet Emin tarafından çevrilen *Arzın Merkezine Seyahat* (*Merkez-i Arza Seyahat*) (1886) ve *Beş Hafta Balon ile Seyahat* (1889) izlemiştir.² Bu çalışmaları Ahmet İhsan tarafından 1889 -1904 yılları arasında çevrilen on altı Jules Verne romanı takip etmiştir.³ Bu ilk çevirilerin çoğunluğunun aynı zamanda dünyadaki ilk bilim kurgu roman özelliği gösterdiğini ve başlangıçta büyükler için yazıldığını ancak sonra çocuk edebiyatı içinde değerlendirildiği bilinmektedir. Belirttiğimiz çalışmalar dışında Manastırlı Mehmed Rifat'ın *Hikâyât-ı Müntehabe* başlığı altında derlediği ve 1873 yılında basılan, hayvan ve bitkileri konu alan kitabından da söz etmemiz gerekir. Yazar bu küçük kitabında dönemine göre yalın bir dil kullanmış, çocuklara okuma alışkanlığı aşılama yanında, birtakım bilgiler ve ahlaksal değerler kazandırmaya özen göstermiştir.

Tanzimat Dönemi'nde sözünü ettiğimiz çevirileri çocuklara yönelik telif eserler takip etmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı *Hâce-i Evvel* (1870) ve *Kıssadan Hisse* (1871) adlı eserleri edebiyatımızın ilk çocuk kitapları arasındadır. Bunlardan sonra Recaizâde Mahmut Ekrem *Tefekkiir* (1886) ve Muallim Naci Ömer'in *Çocukluğu* (1890) adlı eserlerini kaleme almışlardır.⁴ Ayrıca aynı dönemde Çaylak Tefik tarafından yazılan ve resimli olarak basılmış *Letâif-i Nasreddîn*'i (1880) de belirtmemiz gerekmektedir. Eser ilk Nasreddin Hoca kitabı olarak kabul edilmektedir.⁵

¹ Ahmet Lütfi Efendi'nin bu çevirisinin 1864'ten sonra 1867, 1870, 1871, 1874, 1877 ve 1889 yıllarında yeni baskular yapmıştır.

² Alemdar Yalçın-Gıyasettin Aytaş, *Çocuk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, s. 24-25.

³ M. Sabri Koz, "Jules Verne'in Türkçedeki Serüveni/Seçme Kaynakça", *Kitaplık*, S. 44, Kasım-Aralık 2000, s. 151-160.

⁴ Tacettin Şimşek, *Çocuk Edebiyatı*, Rengarenk Yayınları, Ankara 2002, s. 262-264.

⁵ Selçuk Çıkla, "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler", *Hece* dergisi Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, yıl: 9, S.: 104-105, sayfa: 89-105 Ağustos 2005.

Çocuk edebiyatı konusunda Tanzimat Dönemi'ndeki bir diğer önemli gelişme, çocuklara yönelik süreli yayımların çıkarılmaya başlamasıdır. Dönemin ilk çocuk dergisi *Mümeyyiz*'dir (1869-1870). Dergi ilk sayısında amacını çocukların ahlaki açıdan eğitimi ve terbiyesine yönelik katkı sağlamak olarak belirlemiştir.⁶ Meşrutiyet Dönemi'ne kadar bu derginin ardından *Hazine-i Etfâl* (1873), *Sadâkat* (1875) *Etfâl* (1875), *Ayîne* (1875) yayımlanmıştır.

Tanzimat Dönemi sonrasında İkinci Meşrutiyet'e kadar olan çocuk edebiyatı daha çok dergilerle kendini göstermiştir. *Aile* (1880), *Bahçe* (1880), *Mecmua-i Nevresidegân* (1881), *Çocuklara Arkadaş* (1881), *Çocuklara Kıraat* (1881), *Vasita-i Terakki* (1882), *Etfâl* (1886), *Numûne-i Terakki* (1887), *Debistân-ı Hired* (1887), *Çocuklara Talim* (1887), *Çocuklara Mahsus Gazete* (1896), *Çocuklara Rehber* (1897), *Çocuk Bahçesi* (1905) dergileri bu dönemin çocuk edebiyatındaki canlılığının birer örneğidir.⁷

312 İkinci Meşrutiyet'i (1908) izleyen yıllara gelindiğinde çocuk edebiyatı konusunda telif eserlerin yayımlanması devam edecektir. İbrahim Alâaddin (Gövsâ) *Çocuk Şiirleri* (1911), Ali Ulvi (Elöve) *Çocuklarımıza Neşidelef'i* (1912). Tevfik Fikret'in *Şermin* (1914) adlı şiir kitabı bu dönemde yazılmış eserlerdir. Ömer Seyfettin'in öyküleri de dönemin önemli çalışmalarındandır. Bu eserler yanında Ziya Gökalp'in koşuk ve düzyazı masallarının bir araya getirildiği *Kızıl Elma* (1914), *Yeni Hayat* (1918), *Ala Geyik ve Altın Işık* (1923) adlı kitaplarını da belirtmek gerekir. Çocuk şiirleri açısından verimliymiş gibi görünen bu yıllarda yazılan şiirler oldukça kuru, düşündürecek yerde eğitmeyi amaçlayan türdendi. Eserlerin çoğunluğu Türk kültür ve geleneğini yansıtan, eğitici nitelikleriyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemde çocuk dergiciliği açısından da oldukça zengin örnekler görülmektedir. *Musavver Küçük Osmanlı* (1909), *Mekteblilere Arkadaş* (1910), *Çocuk Dünyası* (1913), *Ciddî Karağöz* (1913), *Çocuk Yurdu* (1913), *Mektebli* (1913), *Talebe Defteri* (1913), *Çocuk Duygusu* (1913), *Türk Yavrusu* (1913), *Çocuklar Alemi* (1913), *Kırlangıç* (1913),

⁶ Yavuz Bayram, "Türk Edebiyatının İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz", *Hece*, S. 104-105, Ankara 2005, s.484-500.

⁷ Çıkla, *age*.

Çocuk Bahçesi (1914), *Çocuk Dostu* (1914), *Mini Mini* (1914), *Küçükler Gazetesi* (1918), *Hür Çocuk* (1918), *Haftalık Çocuk Gazetesi* (1919), *Lâne* (1919), *Hacıyatmaz* (1920), *Bizim Mecmua* (1922) dönemin çocuk dergileridir.

Meşrutiyet Dönemi'ndeki örneklerini, özellikle Mehmet Emin Yurdakul, Fuat Köprülü, Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Celal Sahir Erozan, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon, Halit Fahri Ozansoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Enis Behiç Koryürek gibi Millî Edebiyatçılarca yazılan ve çocuklara millî ve manevideğerleri aşılacak amacını güden çocuk şiirleri oluşturur. Bu yıllar aynı zamanda "çocuk şiirleri" kitaplarının artmaya başladığı yıllardır. Ali Ulvi Elöve'nin *Çocuklarımıza Neşideler* (1912), İbrahim Alâettin Gövsa'nın *Çocuk Şiirleri* (1913), Tevfik Fikret'in *Şermin'i* (1914), Ali Ekrem Bolayır'ın *Çocuk Şiirleri* (1917) ve *Şiir Demeti* (1923), Köprülüzade Mehmet Fuat'ın *Mektep Şiirleri* (1922), Ziya Gökalp'ın *Kızıl Elma* (1915), *Yeni Hayat* (1918) ve *Altın Işık* (1923) adlı şiir kitapları bu türün Cumhuriyet öncesindeki örnekleridir.

